A la recerca d'una nova perspectiva d'anàlisi

SALVADOR CARDÚS I ROS
Universitat Autònoma de Barcelona
Institut d'Estudis Catalans
salvador.cardus@uab.cat

1. Més preguntes que respostes

Arran del treball que vam fer un equip de membres de la Secció de Filosofia i Ciències Socials de l'Institut d'Estudis Catalans amb diverses col·laboracions externes, l'*Informe sobre la cohesió social a la Catalunya del segle XXI* (IEC, 2020), que vaig tenir l'honor de coordinar, en acabar-lo, van quedar moltes preguntes pendents de resposta. Això no és cap crítica, sinó que, de fet, crec que és un molt bon senyal pel mateix informe. Als meus estudiants sempre els dic que tota recerca sol començar amb una pregunta que, si està ben resposta, n'obre moltes més. I, certament, aquest va ser el cas de la nostra recerca.

Tanmateix, la insatisfacció final no es devia pas al fet que qualsevol recerca sempre pot anar més lluny si es disposa de més temps i més recursos, sinó que afectava el mateix nucli conceptual amb què s'havia treballat. Que els membres de l'equip, experts en diverses disciplines, s'apropessin a la noció de «cohesió social», o de «fractura social», posant l'accent en distintes dimensions de la realitat social, no només era d'esperar, sinó que per això s'havia pensat en un grup multidisciplinari. I sí, cada autor es va acostar a la noció de cohesió des de molt diverses dimensions: la inclusió i l'equitat, la legitimitat i la participació o el reconeixement i la pertinença, per només dir-ne algunes en positiu. I també des de la desigualtat, l'exclusió o la desconfiança, per dir-ne de negatives. Però això tampoc no va ser cap problema.

La qüestió que, des del meu punt de vista, realment va quedar oberta va ser la que es va abordar en la sessió de debat que aquí es comenta: com cal repensar la mateixa idea de «vincle» social, o si es vol, de «cohesió» i de «pertinença», en una societat com l'actual? Com cal repensar la noció d'inclusió quan aquesta passa per l'ús de les xarxes socials? Com tractar la participació

política davant dels fenòmens de la postveritat o la desinformació? I com identificar els processos de reconeixement d'identitats en el marc d'aquesta creixent lògica paradoxal de confrontació entre els processos de mundialització i els de les reivindicacions localistes i les de les identificacions ètniques o de gènere?

Com a professor d'epistemologia sempre m'he sentit molt compromès amb la revisió crítica dels marcs conceptuals que utilitzem des de les ciències socials. I és que, en moltes ocasions, he tingut la impressió que els models a què recorrem, construïts en un moment històric determinat, van molt per darrere de les noves complexitats que planteja la societat en aquests moments. I aquest podria molt ben ser el cas de la mateixa noció de cohesió o de vincle social. D'una banda, és clar que som davant de societats cada vegada més complexes, més diverses, més obertes, i per tant més ràpidament canviants. De l'altra, hi ha hagut la irrupció de les xarxes socials amb els seus instruments sofisticats que permeten interrelacions intenses a molts diversos nivells. Té raó James Altucher quan suggereix que és imprescindible distingir la revolució social que representa el pas d'un *Before Bandwidth* a un *After Bandwidth* per entendre el nou món que tenim davant. Unes xarxes, a més, guiades per uns algorismes que els mateixos usuaris desconeixem, però que ens condueixen a uns determinats tipus de respostes a percepcions de la realitat molt allunyades dels fets objectius. I sembla que no calen gaire arguments per entendre que una cosa i l'altra trasbalsen radicalment els vells mecanismes que facilitaven la cohesió o que produïen les ruptures socials. Així, el fet que es mantinguin vells mecanismes ben coneguts, però que es desenvolupin sota nous determinants encara poc estudiats —el biaix de confirmació, l'aversió al risc, la indefensió apresa, l'espiral del silenci...— representa un veritable desafiament que exigeix revisions profundes.

2. Però, de què estem parlant?

Hi ha, doncs, moltes preguntes que queden obertes quan volem saber de què parlem exactament quan esmentem la cohesió, el vincle o la pertinença. Possiblement, un dels primers obstacles epistemològics deriva de la mateixa connotació políticament positiva del terme «cohesió» i de la negativa de «fractura». Més enllà de si des de les ciències socials té sentit partir d'aquest tipus de valoracions morals, fins i tot en el mateix terreny polític la pregunta és legítima. Tota forma de cohesió és positiva i tota fractura negativa? Certament, la resposta hauria de ser no. Al capdavall, la recerca de la cohesió a qualsevol preu podria justificar des de governs autoritaris fins a polítiques xenòfobes que, per tal de garantir-la, voldrien excloure l'estrany.

Tampoc no queda clar quin hauria de ser l'àmbit de la cohesió. El barri, la ciutat, el país, la nació, l'estat? Hi pot haver cohesió al barri i fractura en l'àmbit de ciutat o estatal? Potser al contrari: cohesió en el pla nacional i fragmentació als territoris més quotidians? En tot cas, es tractaria de cohesions diverses, i qui sap si contradictòries segons l'àmbit triat. I, sense voler ser

exhaustius —no és aquest el lloc de ser-ho—, encara podríem preguntar-nos sobre quines fractures s'oposen a les cohesions, és a dir, si no hi ha cohesions precisament derivades de rivalitats que cohesionen, com passa amb l'esport. Ningú no diria que uns jocs olímpics fracturen el món pel fet que els estats competeixin entre ells amb dosis molt elevades de rivalitat!

Molt en particular, crec que es pot dir que encara som a les beceroles en l'estudi dels efectes de les xarxes socials sobre els mecanismes de vinculació i indiferència, de cohesió i fractura social. I estem tot just explorant noves conceptualitzacions i metodologies d'anàlisi que, amb la introducció de les noves aplicacions i plataformes i els seus nous algorismes, queden desbaratades abans de consolidar-se. En aquest punt, o des de les ciències socials aprenem a treballar conjuntament amb els enginyers informàtics, i amb els dissenyadors de les plataformes d'interacció social, o mai no arribarem a atrapar amb les nostres eines clàssiques els canvis socials que es produeixen.

És per tot això que en aquest debat es va demanar la col·laboració d'una antropòloga —Josepa Cucó—, d'un geògraf —Oriol Nel·lo— i d'un sociòleg —Avi Astor— per tal d'abordar la qüestió de manera pluridisciplinària, partint de tres angles diferents: relacional, territorial i estructural. I el resultat va ser extraordinàriament positiu, encara que no concloent. Caldrà continuar treballant en aquesta direcció amb urgència, rigor i, alhora, flexibilitat.